

O NAJSTARIJIM DESPOTSKIM PEČATIMA

(NOTA SIGILLOGRAPHICA)

U svojoj najnovijoj i monumentalnoj zbirci vizantiskih atoskih povelja, značajnoj ne samo zbog pouzdane izvorne građe nego i zbog opštih sinteza o najvažnijim pitanjima vizantiske diplomatike, prof. Delger, govoreći o despotskim poveljama, veli: „Wann also beginnen die Despoten mit „Silber“ zu siegeln? Wenn die Beobachtung G. Schlumbergers, Sigillographie byzantine 426, zutreffend ist, daß ein Siegel Michaels I. (?) von Epeiros im Cabinet de France Reste eines Silberüberzuges aufweist, so wäre die Anwendung des Silbersiegels durch die Despoten von Epeiros (m. E. kann es sich der Legende des Siegels nach ebenso gut um Michael II. handeln) erwiesen. Wir dürfen jedoch das Silbersiegel, das später, durch Erwähnungen in Kaiseroriginalen gesichert, ein ebenso typisches Attribut der Despotenurkunden geworden ist wie das Goldsiegel es für die kaiserliche war, jedenfalls für die Mitte des 13. Jh. als Bestandteil der Despotenurkunde ansehen. Ikonographisch und in der Beschriftung scheint es freilich, nach den bei Schlumberger a. a. O. wiedergegebenen Beispielen, zunächst noch der Beamtenurkunde näher gestanden zu sein als der Kaiserurkunde (Heiligenbilder auf der Vs, metrische Legenden auf der Rs.)“¹⁾

Meni se čini da su gornja izlaganja prof. Delgera delom nepotpuna, delom netačna.

1. U potvrdu toga da već prvi epirski despot, Mihajlo I, upotrebljava srebrni pečat, poziva se prof. Delger na divni Slimberžeov primerak („Le magnifique sceau de Michel Ier“)²⁾ iz Cabinet de France, koji je molivdovul, ali nosi na sebi tragove srebra („C'est une grande bulle de plomb, qui a été primitivement recouverte d'une feuille d'argent dont les traces sont encore visibles“).³⁾ Pritom prof. Delger, sudeći po natpisu na Rv., pomišlja i na pripadnost Mihailu II Epirskom.

1) Fr. Dölger. Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, 78 Anm. 5.

2) G. Schlumberger, La sigillographie de l'Empire byzantin, Paris 1884, p. 426 no. 1.

3) L. c.

Protiv toga može se reći sledeće. I po tehnici izrade, i po legendi Rv. malo je verovatno da pečat pripada despotu Mihailu I: po tehnici on bi pripadao kraju XII veka, a po natpisu:

+ [CΦ]ΡΑΓΙCΜΑ/²ΓΡΑΦΩΝ ΜΙΧΑ/³ΗΛ ΔΟΥΚΑ ΦΕΡΩ
 ⁴ΣΕΒΑΣΤΟΚΡΑΤΟΡ. ⁵ΟΥΝΤΟC ΕΥΘΑΛ/⁶ΟΥC ΚΛΑΔΟ/⁷+Υ+

zbog σεβαστοκρατοροῦντος — ne despotu Mihailu I, kao što je to u svoje vreme istakao V. Loran.¹⁾ Jedan despot, pogotovu tako ambiciozan kao Mihailo I, neće se dičiti sevastokratorskom lozom svoga oca već pre svojim sopstvenim zvanjem despota. Zbog toga zaključak V. Loranā o stavljanju ovog pečata u doba Isaka II Anđela i eventualnoj njegovoj pripadnosti sinu sevastokratora Jovana Duke, Mihailu, pre no što je postao despot Epira, izgleda najverovatniji.²⁾

Sa istih razloga još manje je verovatno da pečat pripada Mihailu II, koji bi još manje razloga imao da se poziva na titulu sevastokratora umesto titule despota.

Međutim, mi imamo pouzdanijeg dokaza za to da je epirski despot Mihailo I pečatio srebrom. Naime, njegov sin Mihailo II, u svojoj argirovuli prostagmi podeljenoj juna mes. verov. 1251 g. našem Dubrovniku, gde se povelja i sada nalazi, poziva se u lin. 3 originala na argirovulu prostagmu svoga oca, podeljenu takođe Dubrovniku.³⁾ Iz toga izlazi da je već Mihailo I upotrebljavao srebrni pečat.

I ne samo to. Po svemu sudeći, izdao je Mihailo I Mlecima 20 juna 1210 g. jednu hrisovulju („promissio sigillo aureo impressa“).⁴⁾ Time njegovo pečačenje srebrom postaje još verovatnije.

2. Teško da se može reći da polovinom 13 v. srebrni pečat postaje sastavni deo despotske povelje, isto onako kao što je to zlatni pečat uvek bio u pogledu carske povelje.

Napred je pomenuta hrisovulja Mihaila I iz 1210. Njegov sin nastavlja u tom pogledu očeve pretenzije:⁵⁾ decembra 1236(?)

¹⁾ V. Laurent, Les bulles métriques dans la sigillographie Byzantine, Hellenica VI (1933) I, no. 475 (cf. no. 474 = Schlumberger, p. 428 no. 6).

²⁾ L. c. Za argumentaciju cf. no. 375, Hell. V (1932) 2.

³⁾ Miklosich—Müller, Acta et diplomata III 58—9. — Datovanje moje; (jedno novo izdanje povelje sada u štampi).

⁴⁾ Tafel—Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig (Fontes rerum Austriac. Abt. II: Diplomataria et acta, vol. XII—XIV) II, 119 ss.; Thalloczy—Jireček—Sufflay, Acta et diplomata res Albaniae med. aetat. illustrantia, vol. I, Vindob. 1913 no. 140.; cf. P. Lemerle, Le privilège de Despote d'Épire Thomas I pour le Vénitien Jacques Contareno, BZ 44 (1951) 394. — U Döbinger, Schatzkammer 79 nedostaje.

⁵⁾ Razume se, hrisovulje Teodora Solunskog (Naupaktu od maja 1228 = Vasiljevski, Epirotica saec. XIII, Viz. vrem. 3 (1896) no. 29, i Krfu (Georgiju Bardanu) od juna 1228 = Miklosich—Müller V 14) ne pobuđuju, s pravnog gledišta, zamerku, jer ih on izdaje već kao car.

treba da je on izdao Krfu jednu hrisovulju;¹⁾ maja 1246 podelio je on Konstantinu Maliasenu takođe hrisovulju (χρυσοβ. γραφή, χρ. όρισμός, χρ. πρόσταξις, χρ. γράμμα),²⁾ na koju se poziva i njegov sin, despot Nićifor, u svojoj argirovuli Nikoli Maliasenu, od septembra 1266 g.³⁾ Tu skoro otkrio nam je P. Lemerl iz Mletačkog arhiva još jednu hrisovulju epirskih despota, despota Tome I, podeljenu mlečaninu Jakovu Kantareno, verov. 1303 g.⁴⁾

S druge strane, Mihailo II izdaje Dubrovniku oktobra 1237 g. jednu horizmu sa molivdovulom,⁵⁾ a solunski despot Manojlo podeljuje istom gradu, marta 1234, jednu prostagmu snabdevenu žutim voštanim pečatom (ali potpisanu crvenim mastilom, u čemu je Manojlo dosledan sebi).⁶⁾

Prema tome, despoti 13 v. pečate zlatom, srebrom (prostagma Mihaila II Dubrovniku od juna 1251⁷⁾), olovom i voskom, — u zavisnosti od lića (pravnog ili fizičkog) kome povelju podeljuju i od značaja i sadržaja same povelje. Pritom dolaze do izraza i njihove političke aspiracije i carske pretenzije.⁸⁾

3. Neće biti tačan ni poslednji zaključak prof. Delgera, — o tome da srebrni despotiski pečati 13 v. po svojoj ikonografiji i legendama bliže stoje vizantiskim činovničkim nego carskim poveljama. Upravo obrnuto.

Prof. Delger se poziva na Šlimberžea. Međutim nijedan od pečata navedenih kod njega (p. 426—8: no. 1, 2, 3, 6 i 7), osim pečata no. 8⁹⁾, ne pripada epirskim despotima. O no. 1 (i 6) bilo je napred reči.

No. 2: [C]ΦΡΑΓΙΔΑ/²ΤΗΝ ΣΗΝ ΜΙ/³ΧΑΗΛ ΠΡΟΤΟ ⁴ΣΤΑΤΑ
ΠΟΘΕΙ /⁵ΣΕΒΑΣΤΟC ΜΙ/⁶ΧΑΗΛ Ο Τ8 /⁷Δ8ΚΑ

No. 3: +CΦΡΑΓΙC ²ΣΕΒΑ[C]Τ8 /³ΝΙΚΗΦ[Ο]Ρ8/⁴Τ8 Δ8[K]⟨A⟩

No. 7: CΦΡΑΓΙ[C] ΣΕΒΑΣΤΟ[Y] ΜΙΧΑΗΛ Α[Y]ΤΗ ΔΟΥΚΑ

ne pripadaju epirskim despotima, ni Mihailu, ni Nićiforu, bilo zbog starije tehnike izrade, bilo zbog titule σεβαστός, kao što

1) Povelja sačuvana u latinskom prevodu; izd.: N. Barone, Notizie storiche tratte da i registi di cancellaria di re Carlo III di Durazzo, estratto dall'Arch. Storico per le Provincie Napolitane, XII, fasc. 1 et 2, Napoli 1887, p. 60 sq. — Datovanje i izdanje po T. Bertelè, Una moneta dei despota di Epiro, BZ 44 26.

2) MM IV 345—9.

3) MM IV 350, red 2 odozdo.

4) P. Lemerle, o. c., 389—396.

5) MM III 67—8.

6) MM III 66—7.

7) MM III 58.

8) O čemu v. Lemerle 394 s.

9) Koji, po mom mišljenju, ne pripada ni Mihailu VIII Paleologu, ni Mihailu I Epirskom, već Mihailu II (argirov. iz 1251).

su to pokazali još Konstantinopulos¹⁾ i Loran.²⁾ Ti pečati zaista se nadovezuju na pečate vizantiskih visokih činovnika.

Međutim, najstariji sačuvani despotski pečati: žuti voštani na gorepomenutoj Manojlovoj prostagmi iz 1234, molivdovul na horizmi Mihaila II iz 1237 i srebrni pečat na prostagmi istog despota iz 1251 g. — i po svojoj ikonografiji, i po legendama jasno svedoče o težnji prvih despota da se nadovezuju ne na visoke činovnike nego na vizantiske careve. Isto to važi i za novac Mihaila verov. II, kako je nedavno lepo pokazao Bertele.³⁾

Prema tome, diplomatske i sfragističke anomalije koje pokazuju despoti 13 v. svedoče o njihovim visokim pretenzijama u pogledu nasleđivanja Vizantiskog carstva iz vremena pre 1204 g.

Beograd.

M. Marković.

ZUSAMMENFASSUNG

M. Marković: ZU DEN AELTESTEN DESPOTENSIEGELN

Die Aeusserungen Dölgers (Schatzkammer 78 Anm. 5) über die ersten Silbersiegel der Despoten erfordern gewisse Berichtigungen und Ergänzungen.

Das von Schlumberger (Sigillographie 426 No. 1) herausgegebene Prachtsiegel gehört kaum dem Despoten Michael I. von Epiros (s. Laurent, Les bulles métr., Hellenica VI I No. 475 u. 474 = Schlumberger 428 No. 6), noch weniger Michael II. an.

Die Anwendung des Silbersiegels durch den ersten Despoten von Epiros wird jedoch durch die im ragusanischen Prostagma Michaels II., wahrscheinlich von 1251 (MM III 58—9), enthaltenen Worte ἀ[ργ]γοροβόλλου προστάγματος, τοῦ ἀοιδίμου /⁴αὐθ(έν)του καὶ π(ατ)ρ(ό)ς μου bestätigt.

Ja noch mehr: Michael I. stellt am 20 Juni 1210 an die Republik Venedig sogar ein, inhaltlich sehr bedeutsames, Chrysobull aus („promissio sigillo aureo impressa“; s. Tafel—Thomas, Urk. Vened. II 119; Acta Albaniae I No. 140).

Michael II. soll im J. 1236 ein solches an die Insel Korfu verliehen haben (latein. Uebersetzung ediert von N. Barone, 1887; s. den Aufsatz T. Bertelès in BZ 44, 26); 1246 erteilte er das bekannte Chrysobull an Konstantinos Maliassenos (MM IV 345—9; vgl. 250 Z. 2 v. u.); schließlich gab der Despotes Thomas I. wahrsch. 1303 ein Chrysobull an den Venezianer Jacobo Contareno aus (s. Lemerle in BZ 44 389—396).

Anderseits verwendet Michael II. das Bleisiegel (der ragusanische Horismos von 1237: MM III 67—8) und das Silbersiegel (das oben er-

¹⁾ Konstantinopulos, Byz. molybdob., Atina 1917, p. 84 no. 290; p. 85 no. 291; p. 132 no. 492.

²⁾ O. c., no. 375; no. 446 i napose 447; no. 444.

³⁾ O. c. 26, naroč. poslednji stav. Faksimile zadnja dva pomenuta pečata v. tamo, Tafel III; voštani pečat sada je u štampi.

währte ragusanische Prostagma von 1251), Manuel von Thessalonike sogar das (gelbe) Wachssiegel (das ragusanische Prostagma von 1254: MM III 66—7; jedoch mit der wohlbekannten Kofunterschrift Manuels).

Die Despoten des 13 Jh. siegeln also mit Gold, Silber, Blei und Wachs — je nach den Umständen.

Keines der von Schlumberger, *Sigill.* 426—8 (No. 1, 2, 3, 6 u. 7) wiedergegebenen Siegel gehört den Despoten Michael I. und Nikephoros an (s. Konstantinopulos, *Byz. Molybdob.* 84 No. 290; 85 No. 291; 132 No. 492 und Laurent, o. c., No. 375, 446, 447 u. 444). (Nur das Siegel No. 8 gehört m. E. Michael II.). Die obigen Siegel stehen tatsächlich der byzantinischen Beamtenurkunde sehr nah.

Die echten Despotensiegel indessen (das Wachssiegel Manuels von 1234, jetzt im Druck; das Blei- und Silbersiegel Michaels II. von 1237 bzw. 1251, s. jetzt BZ 44 Taf. III) knüpfen an die kaiserliche Tradition an, was den hohen Bestrebungen dieser Despoten ganz entspricht (vgl. darüber Bertelè und Lemerle a. a. O.).

DE ΑΙΑΕ ΕΙΡΗΜΕΝΟΙ COILLO

In Tertulliani *Spect.* cap. 5 inscriptionem, ut fertur, priscae Latinitatis „Consus consilio, Mars duello, Lares *coillo* potentes“ citatam invenimus, cuius in tertia parte *ἑπαιε λεγόμενον coillo* traditur. Duae exstant, quantum novimus, interpretationes huius verbi: alia antiqua, quae Latinum *coillum*, interiorem aedium partem quasi significans, e Graeco *κοίλω* (nom. τὸ κοῖλον) derivatum docuit, alia recentior, quae in *coillo* conglutinationem duorum verborum, praepositionis *cum* et pronominis *illo* (ad Consum pertinentis), indicavit. Prior enim forma (geminata *ll*), posterior sensu non satis patuit.

Liceat nobis impulsu Craneri et Mommseni istis duabus tertiam quoque interpretationem addere: formam *coillo*, quasi Tertulliani coniectam lectionem pro obscuris hoc loco litteris, spuriam (quam Cranerus in ‚coilio‘ Mommsenus vero in ‚coitu‘ vel ‚cubiclo‘ coniciendam putaverunt) esse, cuius auctoritas in Larum potestate viaque constet, quae quidem, contrariae *duello*, Martis potestati viaeque, *domi* palam fiant.

Sic enim in *coillo* veluti spurio, *d* pro *e* et *m* pro *ill* commutatis, *domo* coniciendum maluimus, quod optime convenit diis domesticis familiaribusque, ut sunt Lares.

Scupis.

M. D. Petruševski.